

## Türkiye’de Radyo Televizyon Yayıncılığı:

Türkiye’de radyo yayınları 1927’de başladı. Cumhuriyet’in 1923’te kurulduğu ve radyo yayınlarının başladığı tarihte Avrupa’da da radyoculuğun daha başlangıç evresinde olduğu düşünülürse bu Türkiye için oldukça erken bir tarih. Bu bağlamda, Türkiye’de yayıncılığın, özellikle radyo yayıncılığının gelişimini yeni Cumhuriyet’in modernleşme projesinden bağımsız olarak değerlendirmemiz mümkün değil. Bu aslında bir ulus-inşası süreci ve bu süreci modernleşme, batılılaşma, endüstrileşme gibi diğer paralel süreçlerden bağımsız değerlendirmek mümkün değil. Özden Cankaya’nın da belirttiği gibi, 1920’lerde radyo yayıncılığı genç Cumhuriyet için bir seçenek değil, zorunluluk. Cumhuriyetçi gündemin kitleler tanıtılması ve halk desteğinin sağlanabilmesi için radyonun önemli bir araç olduğu ortada.

1920’lerde radyo yayıncılığını başlatmak için gerekli olan maddi kaynak Türkiye’de çok sınırlı. Bu nedenle gerekli alt yapının kurulması için yeni pazar arayışında olan Batılı devletler araya giriyor. Türkiye’de vericiler için açılan ihaleyi Fransız *Telephonie Sans File* şirketi kazanıyor. Şirket 1925 yılında vericileri kurmaya başlıyor, 1927’de hizmete giriyor. Devletin ise bu tarihte sadece teknik alt yapıyı kurmak için değil, bir yayıncı kurumu kurup işletmek için de maddi kaynağı yok. Bu nedenle yayınlara başlayabilmenin tek yolu özel bir şirkete bu işi devretmek. Burada tercih edilen yöntemin az önce bahsettiğimiz dönemim kamu teşebbüslerinin yönetiminin ulusal özel sermayeye devredilmesi yoluyla ulusal burjuvazinin güçlendirilmesi ilkesi ile koşutluk gösterdiğini görüyoruz. Türkiye’de radyo yayınlarını gerçekleştirmek üzere *Türk Telsiz Telefon AŞ.*’nin kurulmasının da böyle bir öyküsü var.

TTAŞ’a on yıllık bir izin tahsis ediliyor ve yayınları finanse etmek için radyo üretimi ve ticaretinden ücret alması öngörülüyor. TTAŞ’ın ilk ortakları arasında Anadolu Ajansı, İş Bankası, Celal Bayar, Falih Rıfki Atay da var. TTAŞ sermayesi 150.000 lira. Şirketin gelir kaynakları arasında; “...Radyo ahizesi kullanan kimsenin şirketten ruhsatname alarak yılda ödediği 10 lira, resmi dairelerle hayır müesseselerinden alınan 5 lira, memlekete ithal edilen radyo ahizelerinin fatura bedelinden tahsil olunacak %25 pay..” vardır.

Bu tür bir yayıncılık modelini ilginç kılan doğrudan devlet tarafından yönetilmese de yayıncılığın en başından beri devlet mekanizmasının içerisinde yer alması. O tarihte yayıncılığın ayrı bir yasa ile düzenlenmesi düşünülüyor bile, telsiz iletişimini düzenleyen yasaya tabii kılınıyor. Radyo yayınları

1927 yılının Mart ayında, İstanbul'da başladı. Düzenli yayına ise, İstanbul Radyosu'nda 6 Mayıs 1927 tarihinde geçildi, bunu Kasım 1927'de Ankara'da yayınların başlaması izledi (kesin tarih bilinmiyor).

TTAŞ'ın on yıllık yayın lisansı 1936'da kendisinden beklenen yayıncılık standardına ulaşamadığı gerekçesiyle yenilenmedi. Bu tarihlerde 2.dünya Savaşı'nın etkilerine bağlı olarak devletin ekonomik politikasında ve siyasal hayata yönelik tercihlerinde de değişiklikler olduğunu görüyoruz: artık daha korumacı ve devletçi bir yapı var karşımızda (sanayi istenildiği ölçüde gerçekleşmedi, 29 bunalımının etkisi önemli).

18 Ağustos 1936 tarihli kararnameyle de, radyo devletleştirildi ve Ankara ile İstanbul Radyoları 08 Eylül 1936 tarihinde PTT'ye devredildi, 1940 yılına kadar radyo PTT denetiminde kaldı.

Türkiye'de radyoculuğun özellikle 2. Dünya Savaşı yıllarında kurumsallaşmasının hızlandığını görüyoruz. Bu tarihlerde radyonun kalbi Ankara Radyosu. Ankara Radyosu 5 kW gücündeki vericiyle yayın hayatına başlamıştı. Radyo, birçok defa yayın binasını değiştirmiş, [28 Ekim 1938](#)'de yeni ve son binasına taşındı. Aynı tarihte, Marconi Wireless Telegraph Company tarafından inşa edilen 20 kW gücündeki [kısa dalga](#) istasyonu devreye girmiş, [1950](#) yılında ise çıkış gücünü 100 kW'a yükseltmiştir.

1939 yılı itibariyle Türkiye'de radyo alıcılarının sayısı 56000'e yükselmiş, ancak teknoloji konusunda Batı'ya bağımlılık sürmüştür. İçerikler özelinde ise devletin özellikle propaganda amaçlı olarak radyoyu kullanmak konusunda daha kararlı olduğunu görüyoruz. Bir yanda savaşa girmek istemeyen, diğer yanda da ulu-inşa sürecini sürdürmeye odaklanmış bir devlet politikası hakim bu dönemde. Tek parti yönetimi altında olan bir devletin radyosunun da neden dinleyici taleplerini yansıtmaktan uzak, devlet-merkezli ve paternalist bir yayın sürdürdüğünü anlamak güç değil.

1946, çok partili hayata geçilmesinden dolayı Türkiye'de önemli bir tarih. 4 yıl sonra Demokrat Parti iktidara geliyor ve on yıl iktidarda kalıyor. DP'nin politikaya popülist yaklaşımının yayıncılıkta da devam ettiğini görüyoruz. 1950'lerde dini programlar başlıyor örneğin. Radyo'da reklamlara izin verilmesi de DP döneminde gerçekleşiyor. 1940'ların ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin Batı'ya açılma politikalarını, özellikle Amerika ile yakınlaşmasını da burada değerlendirmemiz gerekli. Türkiye 1948'te Marshall Planı'na katılıyor, 1950'de NATO üyesi oluyor. Batı ile yakınlaşmanın etkilerini bu tarihlerde yayıncılıkta da görmek mümkün. Amerikalılar radyoculara yönelik eğitim veriyorlar ve bu dönemde radyoda Marshall yardımı, NATO, UNESCO hakkında programlar başlıyor, BBC ve Amerika'nın Sesi Radyosu ile işbirliğinin başlaması da bu dönemde gerçekleşiyor. Türkiye'de üçüncü radyo olan İzmir Radyo'su da 1951'de Amerikan Haber Merkezi'nin teknik yardımıyla gerçekleşiyor.

Ancak DP iktidarı altında yayıncılık gittikçe daha çok propaganda aracı olarak kullanılıyor, özellikle 1954 seçimlerinden sonra. Aksoy'un ifadesiyle bunlar "partizan radyo" yılları. DP iktidarı Mayıs 1960 darbesiyle son buluyor. Dava sürecinde DP'nin radyoyu kullanmaya yönelik tutumunun da tartışma konusu olduğunu görüyoruz. Darbeden sonra yazılan 1961 anayasası birkaç yıl içinde kurulacak yayıncılık düzeni için demokratik bir açılım tasarlaması açısından önemli. 1961 Anayasası'nın 121. maddesi yayıncılık için şunu öneriyor:

### **Radio ve Televizyonun İdaresi ve Haber Ajansları**

**MADDE 121.-**Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi özerk kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir.

Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.

Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcı görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır.

Devlet tarafından kurulan veya Devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.

TRT'de bu çerçevede Mayıs 1964 tarihinde özerk ve tarafsız bir yayın kuruluşu olarak 359 sayılı yasa ile kuruluyor. Tüm il radyoları da TRT'ye bağlanıyor. İlk kurulduğunda TRT'ye 13 verici devrediliyor, bu vericilerden o zamana kadar yapılmakta olan yayın nüfusun sadece % 42.6'sına ulaşır durumda ve ülkede yaklaşık 2 milyon radyo alıcısı var.

Bu tarihlerde aslında Türkiye'de televizyon yayını da başlamış durumda. İlk televizyon yayını denemelerini İstanbul Teknik Üniversitesi bünyesinde elektronik mühendisliği bölümünde uygulama çalışmaları yapmak adına gerçekleştiriliyor. İlk yayının tarihi 9 Temmuz 1952, İTÜ bu yayınları 20 yıl sürdürüyor. Ancak elbette ki bu tarihte İstanbul'da çok az TV alıcısı var ve yayının kapsamı çok dar. Ancak İTÜ TV yayınlarını 1970'e kadar sürdürüyor ve birçok ilke imza atıyor: ilk maç yayını gibi.

Özerklik meselesi TRT için çok kısa bir süre içerisinde sorun olmaya başlıyor. 12 Mart 1971 darbesinden sonra özerklik kaldırılıyor ama tarafsızlık ilkesi bırakılıyor.

### **20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:**

**MADDE 121.-** Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşundan tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz.

Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.

Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve kültür ve eğitime yardımcı görevinin yerine getirilmesinde Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal Cumhuriyetin, millî güvenliğinin ve genel ahlâkın gereklerine uyulması,

haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organların seçimi, yetki, görev ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.

Devlet tarafından kurulan veya Devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.

1970'ler boyunca iktidarlar ile TRT arasında sürekli bir çekişme yaşandığını görüyoruz. Aynı tarihlerde TRT'nin faaliyetleri de çoğalmaya başlıyor.

ANAP'ın iktidarda olduğu 1983-1991 yılları arasında Türkiye'de yayıcılığın yavaş yavaş dönüştüğünü görüyoruz. Devlet tekelinden ikili yayıncılık sitemine geçişin sinyalleri 1980'lerin ikinci yarısından itibaren oluşmaya başlıyor. Bu geçişin sinyalleri şunlar Kejanlıoğlu (2001: 94):

1. TRT'nin bağımsız prodüksiyonları gittikçe daha çok yayılması
2. PTT'nin kablolu TV alt yapısını kurmaya başlaması
3. TRT vericilerinin PTT'ye devri (1989, 2000'de tekrar TRT'ye devrediliyor)

1980'lerde Türkiye'de basın sektörünün de dönüşüme uğradığını görüyoruz. Basın'da yaşanan gelişmeler ile yayıncılık alanında yaşanan gelişmeleri bağımsız değerlendirmek mümkün değil. Basın için bu süreç "basından medyaya geçiş" olarak değerlendirilebilir. Bu süreç zaten 1990'da TRT tekelinin kırılmasına bağlıyor. 1980'lere kadar 4 gazete hakim sektöre: *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Tercüman* ve *Hürriyet*. 1950'lerden itibaren bir teknolojik dönüşüm yaşanmaya başlanıyor ama bu gazeteler birer aile şirketi. Bu yapı 1970'lerden itibaren iş gruplarının basına ilgi göstermeleriyle değişiyor. En önemli tarih 1979'da Aydın Doğan'ın Milliyet gazetesini satın alması. Bu tarihten itibaren basın ile basın olmayanın yatay ve dikey birleşme yoluyla entegrasyonunun hızlandığını görüyoruz. Bab'ı Ali'den İkitelli'ye geçişin başladığı nokta da burası.